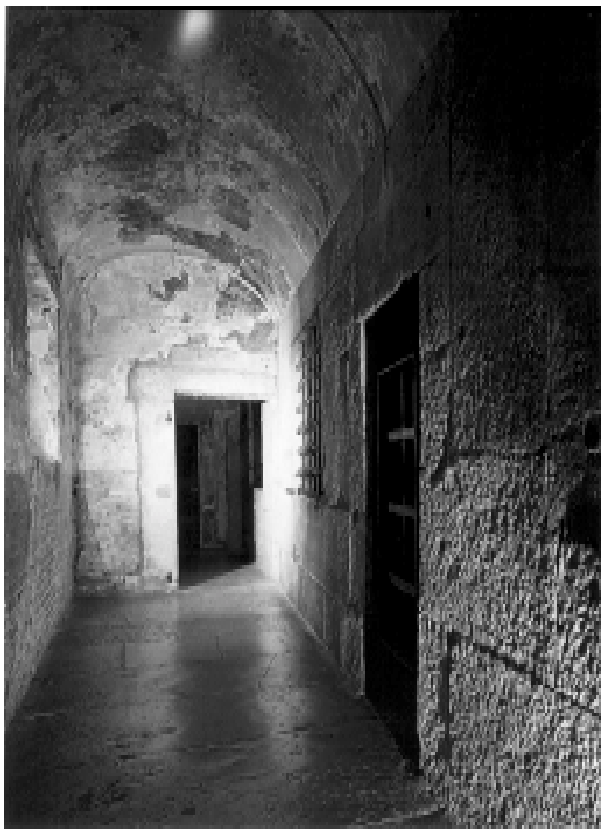

Начало на религията е чувството за тайна ...

ческия, духовния, душевния. Център във всякакъв смисъл[4]. Евангелието говори за „сърцето на земята" (Мат. 12:40), за „сърцевината на дървото".

Естествено идва въпросът: не е ли изразът „сърце" точно онова, което в психологията е добре известно като принцип за единството на съзнанието, като център на съзнанието? Не е съвсем така; тук има нещо по-дълбоко, религиозно, недостъпно за научната емпирична психология. Съществуват дълбоки основания да приемем именно религиозния символ „сърце", а не понятията „душа", „съзнание", „ум", даже „дух". Наистина сърцето означава някакъв скрит център, скрита глъбина, недостъпна за взора. В този смисъл Библията говори за „сърцето на морето", за „сърцето на земята", като за нещо, което се крие в тайнствената им дълбина. Това важи в още по-голяма степен за сърцето на Самия Бог. Леон Блоа нарича сърцето на Божеството „бездна", а много мистици говорят за тази „бездна" като за пределната ирационална дълбина на Божествения център (*Ungrund* на Якоб Бьоме). Същото може да се каже и за човешкото сърце – то е скрит център на личността. Преди всичко, то е недостъпно за човешкия взор – отвън не можем да проникнем в хорските сърца. Сърцата на ближните не са прозрачни за нас.

Не бива обаче да мислим, че пределната дълбина на човека е скрита само за околните. В значителна степен тя е непостижима и за самия него: ние не умеем, а понякога и не искаме да разберем самите себе си от страх да не надзърнем в бездната на сърцето си. Изключителна дълбина се съдържа в думите на оракула, цитиран често от Сократ: „Познай себе си!" – елинска и древноиндийска мъдрост. Хората обаче не познават себе си не само по отношение на характера, страстите и недостатъците си, но в далеч по-дълбок смисъл. Те не знаят истинската си самост, истинския си Аз – онова, което индийците наричат „атман", онова което християнството нарича „безсмъртна душа", „сърце", „сърце на душата". Сократ и индийските мъдреци са знаели, че човекът е отделен от тази своя *самост* чрез ежедневната житейска суета, грижите за тялото, стремежът към удоволствия и придобиването на вещи. Христос казва: „Каква полза за човека ако придобие целия свят, а повреди на душата си?". Той говори за онзи пределно тайнствен център на личността, в който се крие цялата й ценност и цялата й вечност. Да откриеш тази своя вечност, значи да намериш истинския си Аз, да надзърнеш в глъбините на сърцето си. Това се удава на малцина и се изживява като невероятно по дълбината си изумление, като ново духовно раждане или изцеление от вродена слепота. Човекът, пожелал истински да надникне в собствените си глъбини, непременно трябва да стане религиозен, да изпита религиозно чувство, чувство на благоговение, мистичен трепет по отношение на се-

бе си, по отношение на бездънността на сърцето си; трябва да открие у себе си *le monde entier, plein d'infini* (целият свят, пълен с безкрайност – *бел.прев*) (Лайбниц). Религията е едновременно признаване на божествеността на Бога и на божествеността на самия човек; тя е откриването на Бога в себе си и на себе си в Бога. Атеизмът пък е не само неверие в Бога, но задължително и неверие в човека, неверие в себе си, неверие в абсолютната си ценност и в абсолютната си вечност. Според атеизма Аз – това са тялото, страстите, желанията, движенията и действията ми в този свят, а всичко това естествено е преходно, рушимо и изчезва яко дим. Тук истинската ми самост я няма. Атеизмът е светоглед, който постоянно се движи по периферията, по повърхността; който непрестанно вярва на външното, видимото. Атеизмът е отрицание на тайнствения център на вселената. За него няма никакво „сърце на земята", „сърце на морето", „сърце на небесата"; за него не съществува и човешкото сърце, понеже атеизмът никога не се задълбочава, постоянно се плъзга по повърхността. Няма нищо по-лесно от това да се плъзгаш по повърхността. Повърхностното е най-лесното, най-общодостъпното. Атеизмът е най-баналният светоглед, светогледът на бездарността. Аристотел казва, че учудването е началото на философията; можем да кажем, че началото на религията е *чувството за тайна*, трепетът, благоговението пред тайнственото. В този смисъл атеизмът и позитивизмът са също толкова безрелигиозни, колкото и нефилософският светоглед – той на нищо не се учудва, пред нищо не благоговее. Скептичният безрелигиозен европеец напълно е загубил способността си да се удивлява.

Необходимо е сърцето да се признае за основен орган на религиозните преживявания. В простотата и достъпността на думата „сърце" – символ, постоянно присъстващ в обикновената човешка реч – се крие високата му религиозна стойност. Човекът „без сърце" е човек без любов и без религия; безрелигиозността е в крайна сметка безсърдечност. Не е вярно, че съществува някаква безрелигиозна сърдечност под формата на хуманност, солидарност, класово съзнание и т.н. Най-големите престъпления са вършени в името на подобна хуманност и са били оправдавани чрез декламации за любов към човечеството, чрез реторика в духа на Русо и Робеспиер. Може да се каже преди всичко, че тези хора нямат сърце и следователно са изгубили мистичната връзка с ближните си и с Бога. Те разбира се са загубили и истинския си Аз, забравили са за него, не подозират за неговото съществуване.

Само в дълбините на този Аз, в дълбините на сърцето е възможно действително реално съприкосновение с Божеството – *Dieu sensible au couer* (Бог се усеща със сърцето – *бел прев.*) Паскал, възможен е истинският религиозен опит без който няма религия, и няма истинска етика. Цялото Евангелие твърди, че точно сърцето е органът за възприемане на *Божественото Слово и Дара на Светия Дух*, в него се излива Божествената любов[5]. И това докосване до Божеството е възможно, защото в човешкото сърце има също такава тайнствена глъбина, както и в сърцето на Божеството. Тук се разкрива целият смисъл на израза „образ и подобие Божие"; тук човекът усеща своята божественост, едната дълбина отразява другата и докато човек не открие дълбината в собственото си същество няма да разбере какво значи дълбината на Божеството. Нужно е сам да бъдеш дълбинен, за да почувстваш тайнствената дълбина.

Ето защо религията възприема символа на сърцето. То изразява съкровения център на личността. Сърцето е нещо по-непонятно, по-непроницаемо, по-тайнствено, по-скрито, отколкото душата, съзнанието или духа. То е непроницаемо за чуждия взор, и което е още по-удивително – и за собствения. То е така тайнствено, както и самият Бог и е изцяло открито само за Него. Пророк Йеремия казва: „Лукаво е човешкото сърце повече от всичко и съвсем е покварено, кой ще го узнае? Аз, Господ, проникам в сърцето и изпитвам вътрешностите…" (Иер. 17: 9,10).

В Библията непрекъснато се повтаря мисълта, че сърцата ни са достъпни само за Бога: „Ти изпитваш сърца и утроби, праведний Боже." (Пс. 7: 10); „Аз съм, който изпитвам сърца и вътрешност" (Откр. 2: 23); „Господ изпитва всички сърца и знае всички движения на мислите" (1 Парал. 28: 9); „Бог… Той знае тайните на сърцето" (Пс. 43: 22).

Човекът "без сърце" е човек без любов и без религия

Голямото познание е рожба на голяма любов

Наистина на човешкото сърце се придава изключително значение; тайните му са напълно известни само на Бога. Трябва да изпитваме благоговеен трепет пред тази тайнствена глъбина в сърцето си и в сърцата на ближните. Там е истинската красота, истинската и вечна ценност на човека. Апостол Петър, този почти прозаичен апостол, изрича изключителни думи, пълни с вдъхновена поезия, посветени на „скритият човек на сърцето". Той говори за човешката красота, за красотата на жените и за несъзнателния им стремеж да се украсяват: „Вашето украшение да бъде не външно *сиреч* плетене на коси, кичене със злато или обличане в премени, а *вътрешно* – скритият човек на сърцето, в нетленната красота на кроткия тих дух, което е драгоценно пред Бога." (1 Петр. 3:4). Тук е събрано всичко най-ценно, което може да се каже за сърцето. То е тайният център на човека; то е „безмълвно" и апофатически утвърждава дълбината си; в него е скрита нетленната красота на духа, истинската красота. Този нетленен духовен център е абсолютна ценност, той е „драгоценен пред Бога". Апостолът-прозаик е намерил най-поетичните слова, за да изрази тази тайнствена дълбина!

Сърцето в християнската мистика

В Евангелието съвсем ясно е казано, че сърцето е органът на религията, органът, чрез който съзерцаваме Божеството: "Блажени чистите по сърце, защото те ще видят Бога." (Мат. 5:8 – *бел.ред.*)

И Христа не е възможно да възприемем по друг начин, освен чрез сърцето: "И чрез вярата да се всели Христос в сърцата ви" (Еф.3:17).

Преподобният Серафим, един от най-характерните за руското Православие светци, определя Бога по следния начин: "Бог е огън, сгряващ сърца и утроби". По въпроса за значението на сърцето св. Серафим казва още: "Господ дири сърце, преизпълнено с любов към Бога и ближния – ето престола, върху който Той обича да сяда и на който Той се явява в пълнотата на пренебесната Си слава. „Сине, дай Ми сърцето Си, а всичко останало Аз Сам ще ти дам, понеже в човешкото сърце е Царството Божие." (Из беседата с Мотовилов).

Сърцето като орган на религиозното възприятие трябва да бъде различавано от душата, ума, духа и от съзнанието като цяло. То е по-дълбоко, и така да се каже по-централно от психологическия център на съзнанието. Сърцето е център не само на съзнанието, но и на безсъзнателното, не само на душата, но и на духа, не само на духа, но и на тялото, не само на умопостигаемото, но и на непостижимото, с една дума – то е абсолютен център.

Много характерна особеност на източното християнство е, че за него умът, интелектът, разумът не са пределна основа, фундамент на живота. Умственият размисъл за Бога не е същинското религиозно възприятие. Източните Църковни отци и руските старци дават следното указание за истински религиозен опит: "С ума си трябва да стоим в сърцето". Един старец казва за съвременния човек следното: "Ето ума му, ето сърцето му, а между тях – каменна стена"! Тази стена прави невъзможен истинския религиозен живот. Ученият европеец знае много, често познава и Библията, запознат е и с мистиката, и с теологията, и с окултизма. Но всичко това е просто знание, породено от любопитство. Отделно съществува съвкупността от знания и напълно отделно, разделено от нея със стена, живее сърцето, изгубило великото си значение, своята централност, правото си да бъде фундамент на всичко. Умът не стои в сърцето; той стои отделно и не се сгрява от топлината на сърцето. Цялата ни цивилизация, водеща началото си от Ренесанса, цялата тази безрелигиозна цивилизация, иска да лиши сърцето от централното му положение и да даде това централно положение на ума, науката, познанието. В този смисъл пророческо за целия най-нов интелектуализъм си остава казаното от Леонардо да Винчи: "Голямата любов е дъщеря на голямо познание". Ние, източните християни, можем да кажем точно обратното: "Голямото познание е рожба на голяма любов". Така запазваме най-добрите традиции на елинизма, възприети от източното и само от източното християнство; запазваме Платоновото учение за Ероса, възприето от всички наши Църковни учители, започвайки от

Дионисий Ареопагит и Максим Изповедник. Свети Серафим казва: "За да бъде видяна Христовата светлина е необходимо умът да се потопи в сърцето; умът трябва да се затвърди в сърцето... И тогава възсиява Христовата светлина, осветявайки вътрешната стаичка на душата с божественото си сияние... Тази светлина е и живот... Когато човек вътрешно съзерцава вечната светлина, умът му е чист и няма в себе никакви сетивни представи, но бидейки изцяло потопен в съзерцанието на несътворената доброта, той забравя всичко сетивно, не иска да се взира и в себе си, а желае да се скрие в сърцето на земята, само и само да не се лиши от това истинно благо". Само така човек може да съзерцава „несътворената красота", която се възприема със сърцето и е неизразима с рационални понятия, като всяка красота изобщо. Свети Серафим продължава: „Знак за разумна душа имаме тогава, когато човекът влиза с ума си навътре в себе си и действа в сърцето си. Тогава Божията благодат го осенява и той пребивава в *мирно устроение*".

Това „мирно устроение" е небесната хармония, чувството за върховно единство, преживявано от всички мистици. То е неизразимо в понятия, както е неизразима и музиката. Именно за тази хармония апостол Павел казва: „И Божият мир, който надвишава всеки ум, ще запази вашите сърца…" (Фил. 4:7). Несътворената красота, Божият мир, небесната хармония се възприемат със сърцето; то емоционално долавя „хармонията на небесните сфери".

Ако трябва допълнително да се поясни чрез какво чувство се възприема тази красота, то ще кажем: посредством любовта. Не възприема красотата този, който не обича красотата; не възприема музиката този, който не обича музиката. Не възприема мъдростта онзи, който не обича мъдростта. Самата философия е само любов към мъдростта, а тъй като на дъното на всяка мъдрост се намира пределната тайна на Божеството, то всяка дълбока философия довежда до религията. „Възлюби Господа твоя Бог, с цялото си сърце, с цялата си душа, с целия си разум" (Втор. 6:5 – *бел. ред.*). Следователно – преди всичко със сърцето, а след това с душата и мисълта.

Мистичното съприкосновение с Божеството, познанието на Божиите тайни, в които са скрити съкровищата на премъдростта и знанието (*sophia kai gnosis*), е възможно, по думите на ап. Павел, само посредством „съединени в любов сърца". В това апостолът вижда смисъла на своя подвиг, крайната цел на проповедта си: „За да се утешат (*hina paraclethosin*) сърцата им, та, съединени с любов за всяко обогатяване със съвършено разбиране, да познаят тайната на Бога и Отца и на Христа, в Когото са скрити всички съкровища на премъдростта и на знанието." (Кол. 2: 2,3).

По такъв начин „съкровищата на премъдростта и на знанието" (*thesayroites sophias kai gnoseos apocryphoi*) се постигат не чрез гносиса на хладния, откъснат от всяка привързаност ум, а с ума, който се намира в сърцето, със сърдечния център, докосващ се до мистериите на Бог Отец (*eis epignosin toy mysterioy toy theoy patros toy Christoy*). Това мистично постигане се извършва не индивидуално, не в гордата изолация на философския разум, а *съборно*, от „съединените в любов сърца" – съединени за постигането на тайните, за търсенето на съкровищата на премъдростта, съединени чрез Ероса на София.

Ето го и последният решаващ довод в полза на сърцето като символ: сърцето е център на любовта, а любовта изразява най-дълбоката същност на личността. Обичаме не посредством ума или познанието, а със сърцето. Дори самия ум, самото познание, ние обичаме със сърцето. Трябва да отдаваме цялото си сърце на това, което желаем да постигнем. Ценностите, съкровищата на духа, възприемаме чрез сърцето: „където е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви" (Мат. 6:21 – бел. ред). Личността в крайна сметка се определя от това, което обича или ненавижда. Най-дълбокият център на личността е любовта, Еросът, тоест стремежът, влечението, поривът, а не неподвижността, квиетизмът, хладното интелектуално съзерцание.

Това е и вторият най-важен момент, определящ дълбоката противоположност между европейската и азиатската мистика, между християнството и индуизма. В индуизма Еросът трябва да бъде угасен, понеже е жажда за живот, източник на страдание, *тришна*. Там

Сърцето е център на любовта, а любовта изразява най-дълбоката същност на личността

висшият център на личността е хладното око, освободено от всякакви влечения, а любовта е нещо преходно, което трябва да бъде загърбено. Съвсем различно е при християнството: тук любовта е не само „силна като смъртта" (ветхозаветен израз), но дори е по-силна от смъртта. Любовта е източник и залог на безсмъртието, защото ненавижда смъртта и разрухата и обича само вечното и нетленното. Любовта желае вечен живот на онова, което обича; тя е „афект на битието". Ето защо ап. Павел казва в забележителния си химн на любовта, че „любовта никога не отпада, *а другите дарби* ако са пророчества ще престанат, ако са езици ще замлъкнат, ако са знания ще изчезнат" (1Кор13:8 – *бел. ред.*). Любовта не ще престане, тъй като е стремеж към съвършеното, към абсолютното, към вечното; тя е самото преживяване на вечното съвършенство. Всичко преходно ще изчезне, но вечното и съвършеното – не.

Това разбиране е дълбоко свързано с първото, посочено по-горе (противоположността между *coincidentia oppositorum – съвпадане на противоположностите – бел. ред.* и *indifferentiae oppositorum – безразличие на противоположностите – бел. ред.*); любовта като влечение и устременост. Любовта-Ерос непременно изисква *различие*, (аз и ти, Отец и Син, крайно и безкрайно, съвършено и несъвършено). Любовта е противоположна на *безразличието* и ако има безразличие, това значи, че отсъства любов (както впрочем и ненавист). Стилизирано опростявайки, можем да кажем, че индуизмът също носи изкупление, избавление от страданията, спасение от злото, но с цената на *безразличие*, а не с цената на творческа любов. Тъкмо по това той се различава от християнството. В истиннобиващото *няма различие*, не съществува многообразие; многообразието е илюзорно, съществува само тъждеството на единия и единствен център (Атман-Брахман, *пуруша*), но кого ли може да обича този център? Към кого и към какво може да изпитва влечение? Нека си представим закона за привличането в телесно-пространствения свят – той може да служи и за символ на любовта в духовния свят. Какво ще стане с привличането, ако се унищожат всички центрове, освен единия-единствен център на тежестта? Очевидно „привличането" ще изчезне, защото то изисква най-малко два центъра. Точно така „любовното притегляне" изчезва при хладното вглеждане в откъснатата от всичко централност на собствения Аз, който няма своето друго и затова не може да има свой „друг" – „баща", „син", „брат", които биха имали вечно, а не временно и преходно значение на илюзорни явления.

Могат да ни възразят, че и в индийската мистика все пак съществува своеобразна *устременост*, своеобразно привличане към този откъснат център (Брахман-Атман); че съществува и собствено индийски Ерос. Действително, забележителната пиеса на Тагор „Царят на тъмния чертог" представлява подобно въплъщение на индийския Ерос; всички упования, всички житейски пътища са устремени към този невидим тайнствен „цар". Той привлича и мъдреците, и невежите, и великите и нищожните. Доколко все пак се различава този индийски Ерос от елино-християнския?

Той не е творчески, а откъснат от всичко Ерос; не е „раждащ в красота" Ерос, а Ерос, който бяга от раждането. Тук няма стремеж към въплъщение, а към развъплътяване. Това не е любовен айстесис, а напротив – анестезия.

Пуруша (субектът) обръща поглед и *пракрити* (природата, обектът) спира своя танц – танцьорката си отива, щом го няма зрителя *(санкхя)*. *Майа* изчезва за безразличния *(веданта)*.

Но това вече не е Ерос, а угасването на Ероса, пълната му противоположност: стремеж към това да се лишиш от стремления. Йога е „напрежение", но отрицателно напрежение, стремеж да спреш дишането, биенето на сърцето, жизнения ритъм (изкуството на факирите временно да умират). Индийската мистика не е еротична, тя е антиеротична, за нея Еросът е зло и източник на страдание *(тришна)*. Тя не познава действително сублимирания Ерос, обоготворената християнска богочовешка любов.

Даже Платон все още не я познава, а като че ли само я предусеща. Неговият Ерос заема неустойчиво положение между християнството и индуизма, между въплъщението и развъплътяването. Това много ясно личи при неоплатониците, особено у Плотин,

Загубата на културата на сърцето в съвременния живот е загуба на жизнена сила

чийто Ерос е устремен към отърсване от всичко – посока точно обратна на тази при ап. Павел, Дионисий Ареопагит и Максим Изповедник.

Ето защо истинната същност на *Аз-а*, на „скрития човек на сърцето" не е Еросът, не е любовта. Това е център индиферентно неподвижен, нединамичен, неустремен. Той „обглежда полето", но не действа; той се намира отвъд всяко действие, отвъд всяко добро и зло, защото е отвъд всяко противопоставяне и различаване. Същността на самостта не е привличане (Ерос), понеже привличането е противопоставяне. То е излизане от себе си и преход в другото, а истинската самост в индуизма е възвръщане в себе си, премахване на всякакво различаване и следователно – на всички потенции.

Любовта е истинската същност на личността; без любов личността не живее, а умира – това е основната мисъл на християнството. Човекът „без сърце" е полумъртъв човек. Загубата на културата на сърцето в съвременния живот е загуба на жизнена сила. Съществуването ни се превръща в постоянно умиране, изсъхване в някаква сърдечна склероза, поразила цялата ни съвременна цивилизация. Затова нейният живот толкова прилича на смърт, а веселието й толкова прилича на скука. Тя е пълна с чувство на безизходна тъга, която звучи в цялата литература на последното столетие. Чувството за пустота, чувството за нищожност произтича от това, че е пресекнала централната сила на личността, пресъхнала е нейната сърцевина и никакъв временен разцвет на периферните и външни сили не би могъл да помогне. Не могат да помогнат нито чудесата на техниката („преместването на планини"), нито чудесата на социалното разпределение („раздаването на имота"), нито чудесата на науката („всякакво познание"), защото по думите на апостола „щом любов нямам – нищо не съм" (1Кор 13:2 – *бел. ред.*). Ето това напомняне за загубата на личността, за загубата на сърцето, за „нищото", е най-силното, което може да каже Евангелието на съвременното човечество.

За разбирането на сърцето много допринася емоционалната мистика на Макарий Египетски. При него е събрано като във фокус всичко, свързано с този проблем, всичко, което представлява предмет на нашето изследване до този момент и най-вече „автономията" на сърцето, непосредствеността на съзерцанието, която е същността на истинското религиозно преживяване. Привеждаме най-забележителните му думи от „Homiliae":

„Тези, които са синове на светлината и синове на служението на Новия Завет в Светия Дух, те от хората нищо няма да научат, защото са богонаучени *(theodidactoi)*. Защото самата благодат пише в сърцата им законите на Духа. На тях не им е необходимо да достигат пълнота на убеждението *(plerophoreisthai)* в написаните с мастило писания, но Божествената благодат пише законите на Духа и небесните тайни върху скрижалите на сърцето. Сърцето пък началства и властва над всички телесни органи. И ако благодатта е проникнала в долините на сърцето, то тя властва над всички членове на тялото и над всички помисли. Понеже там се намира умът и всички душевни помисли и упованието й. Чрез това и прониква благодатта във всички телесни членове. А пък в сърцата на тези, които са синове на мрака, царства грехът и прониква във всички членове, понеже „...от сърцето (човешко) изхождат зли помисли..." (Мат. 15:19 и Мк. 7:21 – *бел. ред.*) и като се разпространяват, оттам помрачават целия човек" (Homiliae XV. 58, Migne 590).

„Християните имат запалени светилници в сърцата си и както всички светилници горят с един огън, така и християните получават светлина от един източник – Христа. И ако според външния човек* християнинът трябва да бъде смирен и може да бъде унизен, то във вътрешния човек* той трябва да пази скъпоценния бисер. Казано е: *„където е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви"* (Мат. 6:21 – *бел. ред.*). Следователно, на каквото дело някой отдаде сърцето си и накъдето го влече пожеланието му (*epithymia*), там е и неговият Бог. Ако сърцето изцяло желае Бога, то Той се превръща в Господ на същото това сърце; такъв човек се отказва от всичко, става беден, напуска града (*apolis*) и пости; такъв достига човешкия си връх или напротив – достига успех в мирските дела, в семейството, в любовта към ближните. Това, на което е отдадено сърцето му и от което е завладян умът му – това е неговият Бог" (Homiliae XLIII. 137, Migne 774).

[1] Ис. 10:7; Пс. 139, 3; Притч. 6:14,18, 19,21; Мат. 9:4. 13:15; Лк. 1:51; Иоан 12:40; Евр. 4;12; Рим. 1:21; Еф 1:18.

[2] Деян. 5:4, 7:23; 11:23; 1Кор. 4:5; 2Кор. 7:9, 8:16; 1Кор. 7:37; Рим. 10:1; Откр. 17:17; Лк. 24:38; Деян. 7:39.

[3] Иоан 14:1,27, 16,6,22; Деян. 2,26, 14:17, 21:13, Рим. 9:2; 2Кор 2:4; Иак. 5:5; Йов. 23:15 и сл.

[4] Въпросът за значението на библейския термин „сърце" е поставен от о. Павел Флоренски в книгата му „Стълб и крепило на истината"(М., 1914, стр. 187, 267, 535 и сл.) във връзка със статията на П. Д. Юркевич „Сърцето и неговото значение в духовния живот на човека според учението на словото Божие" (Трудове, К., Дух. Акад., 1860, кн. I) която той частично привежда. При тези автори намираме единствено поставяне на въпроса и цитати.

[5] Мат. 13:19; Марк. 4:15, 7:9; Лк. 8:12, 15:24,23. Срвн. Деян. 2:26, 7:54, 16:14; Рим. 2:15, 5:5, 8:15. Гал. 4:6; 1Кор. 2:9; 2Кор. 1:22, 3:15, 4:6; 2Петър. 1:19; Лк. 21:14.

Превод: Антония Ластенко
Редакция: Ивайло Данов